

Bánki Éva

Hol kezdődött...?

Jenei Gyula: *Mindig más*

„Adj egy biztos időpontot, s kiforgatom helyéből az életemet”, sóhajt a hajdani hittanórákra emlékező költőni én a *Gyónás* című versben, mikor a Kánaánt bemutató illusztráció – apró emberkéek egy hatalmas szőlőfürtöt cipelnek – utáni kutatásáról mesél. Mi lehet ez az előkép? Hol van a kezdet? A Kánaán, az archimédeszi kezdőpont, a hely, amely nemcsak hely, hanem tulajdonképp idő is, mint maga a paradicsom? Az emlékezet lelkigyakorlattá, misztikus útkereséssé változik egy, a hittanórákról, a hivatalos egyházzól igencsak ironikusan beszélő versben. Szent Ágoston talán nem ok nélkül vélte úgy, hogy az időről még csak spekulálni sem lehet Isten feltételezése nélkül. (*Vallomások*. XI. könyv) De persze a versekben megidézett családi emlékezet is csak a *békebeli boldogtalanságig*, Ferenc József és Sissi alakjáig terjed, a költőni nem talál igazi kezdőpontot, csak a nyomorúságok és családások nemzedékről nemzedékre hagyományozódó tapasztalatait. Miközben ott a *jel*. De ez a jel évről évre halványabb és bizonytalanabb, talán még abban sem lehetünk biztosak, hogy ez a jelölt valamikor létezett-e. A versbeli beszélő nem tudja pontosan felidézni, hogy nagyanyja keresztet rajzolt-e a kenyérrre, vagy csak emlékezett arra, hogy így tettek régen. No de kicsodák...? Akik szintén azokra emlékeznek, akik a kenyérrre rajzolt keresztre emlékeznek. Az emlékezés megbízhatatlansága visszatérő témája ezeknek a tűpontos emlékeket felidéző verseknek. A „tűpontos” jelző nem véletlen: a gyerekkor legmélyebb rétegei, a szocializmusban eltöltött vidéki gyerekkor képei nem vizuális ingerek, hanem tapintás és szaglás alapján felidézhetők, mint a „rongyfoci”, a minden lépésre besüppedő, nagyokat cuppanó, sáros-vizes réten rugdosott rongylabda. Egy katartikus erejű gyerekkori emlék „bevillanását” aztán követi egy hosszabb elmélkedő rész: a költőni én eltöpreng, az emlékszilánkok mögötti arcok és sorsok hova tűntek, vajon még bemérhető-e a hajdani történéshez (emlékszilánkhöz) képest az emlékező helyzete? És miért tűnik a jelen a múltnál szürkébbnek, nyomasztóbbnak, bizonytalanabbnak? Ezt a verstípust (amelynek egyik középkori előzménye talán az *Ó, jaj, hogy eltűnt minden*, Walter von der Vogelweide híres keresztésdala) egyszerűen nem lehet megunni. Nemcsak azért, mert Jenei Gyula olyan jól csinálja (igen, nagyon jól csinálja), hanem mert ez a verstípus, amely az emlék analízálására tett személyes erőfeszítéseink kudarcát is megmutatja, tulajdonképp az emlékezés pszichés mechanizmusát is visszatükrözi. Érdekesnek, de ehhez képest kevésbé átütőnek érzem, amikor az emlékező szándékosan más emlékezőket (például *A szegény kisgyermek panaszait* író Kosztolányit) idéz meg. Mert a túl sok intertextus (nem az elmélkedés!) paradox módon kitéríti az emlékezetet, melyet mégiscsak az a tragikus felismerés éltet, hogy azért vagyunk annyira bizonytalanok, mert a múltunk is romlékony, mások által is kisajátítható.

A kötetben megmutatkozó *kisvilág*, a korai Kádár-kor vidéki Magyarországa kisszerűségében is lehangoló, és minden ízében rothadást áraszt. Talán pont ezért olyan sorsszerű, mint a görög mitológia. Minden kislány és minden kisfiú átélte ugyanazt: az úttörőavatást, a táborot, a strandot, a hittanórát, a disznóvágást. Mintha ugyanazok az osztályfőnökök, doktor bácsik, céllövöldések, mozipénztárosok, tornatanárok lettek volna Győrben és Mátészalkán. És ennek talán nem csak a tárgyi kultúra szűkössége volt az oka: számos önéletírásból, vallomásból kiderül (ebből a szempontból is nagyon tanulságos például Vida Gáboré), hogy a szocializmus évtizedeiben *ugyanabban* a családban élt mindenki: a különc apa, a gyakorlatias, hangosan mártírkodó anya, a történelemmel titokzatos kapcsolatot jelentő nagyszülők legalább olyan állandói voltak a Kádár-kornak, mint a vásári céllövöldék, a Tenkes kapitánya, vagy a piros és kék nyakkendők. A lelki struktúrák még a tárgyi kellékeknel is sokkal ismerősebbek. Talán mert a szocialista családot igazából nem a nők munkába állása, nem is a nagycsaládi struktúrák felbomlása alakította, hanem hogy a férfiak a nőknél is sokkal nehezebben viselték el a szocialista élet szűkös távlatlanságát. Ittak, betegeskedtek, eltűntek, „nem bontakoztak ki”, folyton „idegeskedtek”, „mániákat és üres üvegeket gyűjtöttek” (mint a szerző édesapja), állandóan hallgatták a Szabad Európát, az asszonyokat magukra hagyták a „fontos döntésekben” (nyaraljunk vagy építkezzünk, milyen hűtőt vegyünk...). Az igazán fontos kérdések ugyanis mindig kimondatlanok maradtak (és legtöbbször az apákhoz kapcsolódtak: *miben hiszel, ki vagy*). Ez az örökös elhallgatás és bizonytalanság egyfajta zamatot is adott a nagyon lassan múló időnek. Igazából – de ezt csak a gyerekek tudták – *bármi* megtörténhetett.

Ha lenne egy mindentudó számítógépem mindentudó, csodás algoritmusokkal, és abba beletáplálnám Jenei költeményeit, talán meg tudnám mondani, az időmértékes és ütemhangsúlyos verselés milyen keverése teszi olyan lüktetővé ezt a versnyelvet – vagy Jenei Gyula egy titokzatos, egy még fel nem fedezett versrendszer szerint komponál? Nagyon *feszés*, rímekkel is ügyesen operáló szabadversek ezek, dacára a sok (látszólagos) pongyolaságnak, betoldásnak, az emlékezet meglehetősen spontán, vagy inkább spontánnak tűnő áradásának. Olyan természetesnek hat ez a lüktetés, hogy néhány oldal után elmorfondírozunk: hát nem ezt a furcsa szívdobbanást halljuk-e *mi* is, mikor félálomban vagy futás közben átengedjük magunkat a *saját* emlékeinknek? Meglehet igen, bár ennek a teóriának ellentmond, hogy nagyon kevés költő – talán még Tandori sem – volt képes egyszerre érzékeltetni a szabad beszéd spontánnak ható dísztelenségét és ellenállhatatlan lüktetését. Sok-sok példát hozhatnánk, most elégedjünk meg az *Építkezés*, egy éjjel-nappal építkező, fiatal párt bemutató vers ilyen mesteri zárlatára: „...*vajon felnevelik / együtt a gyerekeket? vagy szétmennek? a nagy nyarakra / tél jön, hideg.*” Jenei Gyula, a *Mindig más* szerzője pompás versekkel bizonyítja, hogy a magyar szabadvers egyik legnagyobb mestere. De ez a dicséret is felemás: a „pompás versek” egy – akár epikusan is megragadható – témát járnak körbe, a Kádár-kor furcsa *alvilágát*, gyerekszemmel bemutatott vidéki Magyarországot. Akár novellaciklusként, a Tar-féle *Mi utcánk* egyik („utószülött”, kései), természetesen jóval több hagyományt variáló előzményeként is olvashatjuk.

(*Tiszatáj*, Szeged, 2018)